

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۳/۱۵

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی نقش خلاقیت در عملکرد تحصیلی دانش آموزان

سیما ناظمی^۱، رعنا تقی نژاد هوراند^۲، مریم غلامی علی آباد^۳، فاطمه نیک فلاح^۴

۱- کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی دانشگاه پیام نور فسا

۲- کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی مرکز مدیریت آذربایجان شرقی

۳- کارشناسی علوم اجتماعی دانشگاه شیراز

۴- کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه خوارزمی

Sima.nazemi12@gmail.com

چکیده

خلاقیت دانش‌آموزان موضوعی است که دیدگاه‌های متفاوتی را در مورد چگونگی تعریف، پرورش و سنجش آن در دانش‌آموزان و معلمان در بر می‌گیرد. برخی از مزایای خلاقیت در مدارس این است که می‌تواند تفکر تخیلی را تحریک کند، دانش‌آموزان را در یادگیری خود مشارکت دهد و آنها را برای چالش‌های قرن بیست و یکم آماده کند. برخی از راهبردهایی که معلمان می‌توانند برای پرورش خلاقیت در مدارس استفاده کنند، ارائه رویکردهای آموزشی است که دانش و مهارت‌های دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد، برنامه درسی را سازماندهی می‌کند تا گزینه‌ها، صدا و انتخاب را فراهم کند، و فعالیت‌های یادگیری مرتبط جالب و با ارزش را تنظیم کند. اندازه‌گیری خلاقیت کار ساده‌ای نیست، زیرا عوامل و ویژگی‌های زیادی بر آن تأثیر می‌گذارد. سه روش اصلی برای اندازه‌گیری خلاقیت پیشنهاد شده است: بهره خلاقیت ((CQ)، روان‌سنجی، و رویکرد شخصیت اجتماعی. CQ شبیه ضریب هوشی است اما به جای هوش عمومی بر توانایی‌های خلاقانه تمرکز دارد. روان‌سنجی شامل استفاده از آزمون‌های استاندارد شده است که جنبه‌های مختلف خلاقیت را اندازه‌گیری می‌کند، مانند تفکر واگرا، تفکر همگرا، یا حل خلاقانه مسئله. رویکرد شخصیت اجتماعی به چگونگی تأثیر ویژگی‌های شخصیتی، انگیزه و عوامل محیطی بر خلاقیت می‌پردازد. هر روشی مزایا و محدودیت‌های خود را دارد و هیچ‌کدام از آنها نمی‌توانند پیچیدگی کامل خلاقیت را به تصویر بکشند. مطالعه حاضر نقش معلمان در شکوفایی خلاقیت و نوآوری به دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار داده است.

کلمات کلیدی: خلاقیت، آموزش و یادگیری، نوآوری، پرورش خلاقیت

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱- مقدمه

اصطلاح خلاقیت در واقع از ۱۹۵۰ بعد از میلاد وجود داشته است، زمانی که مفهوم آن موضوع تحقیقات مهمی در ایالات متحده آمریکا شد. این تلاش چشمگیر با هدف «تعمیم و تعمیق مفهوم اساسی و رایج خلاقیت» به این واژه شأن ویژه‌ای بخشید، اما در عین حال توسعه سریع و کاربرد گسترده آن در همه زمینه‌ها آن را به این واژه تبدیل کرد. مهم تلقی می‌شود و در تمامی محافل علمی قابل طرح است. خلاقیت با عوامل ژنتیکی و ارثی مرتبط است، اما نمی‌توان نقش والدین، معلمان و محیط آموزشی را در ایجاد شرایط بالقوه برای ظهور خلاقیت در یادگیری دانش آموزان انکار کرد (Ulas et al., 2008). معلم، مهم‌ترین عامل در امر یادگیری خلاق است و این معلمان هستند که محیط‌های یادگیری را خلاقانه نموده و لذا کیفیت کار معلم تاثیر مستقیمی در آموزش و یادگیری خلاق دارد؛ به طوری که تدریس خلاقانه همواره به مثابه عنصر زیربنایی امور یادگیری است و معلم در کلاس درس مدیر و رهبر است، زیرا او مدیر بحث یادگیری است و یادگیری زمانی مؤثر است که یکی از عوامل اصلی آن، که معلم است کارآزموده و با انگیزه و خلاق باشد تا بتواند در سایه تلاش برای آموزش خلاقانه به دانش‌آموزان، با تکنیک‌های خود، امر یادگیری خلاق را پیاده‌سازی کند. در نتیجه در هزاره سوم میلادی و در عصر انفجار اطلاعات که تغییر و تحول پرشتاب از مشخصه‌های بارز آن است، فرآیند خلاقیت، بسترساز تحول و دگرگونی عمیق خواهد بود (Lucchiari et al., 2019).

۲- تاریخچه آموزش خلاقیت

آموزش و یادگیری مبتنی بر خلاقیت یکی از روش‌های نوین یادگیری است که می‌تواند سطح دانش را در جامعه بالا ببرد و جامعه‌ای که در آن گردش چیزها بر اساس دستاوردها، اطلاعات و شاخص‌های علمی باشد، جامعه‌ای دانش‌بنیان است. که نمود آن امروزه در بسیاری از جوامع مشهود است. تقریباً بیش از نیم قرن پیش، آموزش و یادگیری مبتنی بر خلاقیت توسط کاترین پاتریک والاس برای رفتار افراد خلاق پیشنهاد شد و والاس این روش را مورد آزمایش قرار داد. متعاقباً، شاهکار مشابهی توسط راسمن انجام شد. لمان در تحقیقات خود تلاش کرد تا رابطه بین جنبه‌های کمی و کیفی رفتار خلاق را کشف کند. این فعالیت‌ها در ایالات متحده آمریکا منجر به تأسیس مراکز تحقیقاتی مختلفی در این زمینه شده است. بعدها پل ترنس تحقیقات خود را به مطالعه محیط و خلاقیت معطوف کرد و کالوین تیلر در این زمینه فعالیت کرد.

بیش از ۴۰ سال قبل از اوایل دهه ۱۹۵۰، بزرگترین و شناخته شده‌ترین مرکز تحقیقات و آموزش خلاقیت، به نام بنیاد تفکر خلاق، توسط محقق به نام الکس آزبورن ۲ در بوفالو، نیویورک تأسیس شد. این بنیاد بیش از ۱۰۰۰ داشت. او دوره آموزشی خلاقیت را در آمریکا رهبری کرده بود. دکتر آزبورن به دلیل فعالیت‌ها و خدمات چشمگیر خود در این زمینه، بعدها به عنوان «پدر علوم خلاق» لقب گرفت. خلاقیت در روسیه توسط مدرسه نوآوران آموزش داده می‌شود. کشور ژاپن نیز این کاروان را پشت سر گذاشت و از طریق مرکز آموزش خلاقیت به پرورش استعدادهای خلاق پرداخت (Ulas et al., 2008). علاوه بر این، برای ترغیب جوانان به فکر کردن در مورد تفکر غیر طبیعی، شجاعت و شجاعت برای معرفی ایده‌های جدید و غیرمعمول هر ساله، رقابت با نام المپیک نوآورا برگزار می‌شود و برنده شخصی است که او به همین روش ساخته است. در طول زمان، اندیشه خلاقانه روز به روز در برنامه آموزشی کودکان به یک ضرورت تبدیل شد (Jamali et al., 2019).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۳- مفهوم خلاقیت

خلاقیت مفهومی است که بسیار مورد توجه روانشناسان به ویژه روانشناسان کمال‌گرا است و امروزه همه پژوهشگران بر این امر اتفاق نظر دارند که اساس قدرت انسان از «خلاقیت» آن نشات می‌گیرد؛ و اهمیت خلاقیت و نقش اساسی آن در همه امور زندگی بر همگان روشن است. برخی از کارشناسان معتقدند که خلاقیت یک کشف ناگهانی است و به مقوله کشف و شهود نزدیکتر است، برخی دیگر هنوز معتقدند که خلاقیت یک فرآیند مداوم است. در عین حال به پیشینه و زیربنای اولیه نیز نیاز دارد، این تداوم نوعی بلا تکلیفی، تلاش و کنکاش در وجود آدمی ایجاد می‌کند تا چیزهای جدید پدید آید. آغوش یک فرد خلاق برای ایده‌های جدید باز است، محیطی را ایجاد می‌کند که در آن تجربیات جدید ایجاد می‌شود. خلاقیت را می‌توان با حدی از قوای ذهنی که به نتایج اخلاقی منتهی می‌شود، توصیف کرد. پس خلاقیت عبارت است از «توانایی عبور از مرز معلوم - حد طبیعی دارد - رسیدن به مرز مجهول» (سیف، ۱۳۷۹، ص ۸۴) و به طور کلی خلاقیت مفهومی چند بعدی و کیفی است که در همه مردم و تنها تفاوت آن در کمیت است.

۳-۱- ضرورت خلاقیت

پیشرفت و حرکت به سوی آینده‌ای بهتر و حل انبوه مشکلات و مشکلاتی که به ویژه در هزاره سوم پس از میلاد وجود دارد و در عصر طلایی که به عصر انفجار اطلاعات معروف است و تغییر مستمر و سریع یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های زندگی بشر است، بی‌شک جامعه بشری راه خلاقیت، نوآوری و نوآوری را در پیش خواهد گرفت. بنابراین برای رسیدن به این هدف باید روی تاثیرگذارترین گروه جامعه یعنی کودکان و نوجوانان سرمایه‌گذاری کرد، زیرا شروع کنجکاوی و خلاقیت در کودکان از همه گروه‌های سنی و هر بعد محیطی قوی‌تر است. از نظر منابع اطلاعاتی غنی‌تر باشد این انگیزه از طریق مکانیسم‌های جدیدی مانند پرسیدن سؤال، برانگیختن کنجکاوی و بحث و تحقیق منجر به رشد خلاقیت می‌شود (Zelenkova, ۲۰۱۵).

بنابراین کنجکاوی در واقع عشق به کشف، دانستن و نوآوری، عشق به اطلاعات جدید و عشق برای دستیابی به موقعیت‌هایی است که منشأ و ریشه رفتار خلاقانه و نوآورانه است. در نتیجه نظام‌های آموزش باید روشهای آموزشی را بر اساس اعتقادات خلاقانه بسازند تا این امکان را برای نظرات جدید و نو در مورد موضوعات مختلف فراهم کند. بر اساس این امر، اگر از عقاید متفاوت و شاید غیر طبیعی معلمان، مربیان و دانشمندان استقبال شود، کودکان نه تنها اجازه می‌یابند تا چیزها را بر اساس سلیقه خود کشف کنند (اولاس و همکاران، ۲۰۰۸).

ضرورت این امر، پرورش تخیل در کودکان، با تفکر، نقاشی و ساخت اشیاء مختلف با ترکیب آنها است. "به طور کلی، نقاشی، نوشتن و نوشتن، زمینه ایده آل فرد و پاداش دانش آموزان را ارائه می‌دهد" (شریعتمداری، ص ۴). آموزش خلاق امری ضروری و جدی است.

۳-۲- آموزش و یادگیری خلاق

کارهای زیادی وجود دارد که والدین و معلمان می‌توانند برای بهبود یادگیری دانش آموزان انجام دهند. ما نیز با ایجاد عادات خوب مطالعه و شناخت موفقیت می‌توانیم به او کمک کنیم. همکاری با معلم نیز می‌تواند مهم باشد زیرا آموزش و یادگیری خلاق دو فرآیند اساسی در مدرسه هستند و معمولاً همه کارهای مدرسه بر اساس میزان موفقیت آنها ارزیابی می‌شود. یادگیری در دانش آموزان به عنوان تغییر در رفتار آنها تعریف می‌شود. قبل از اینکه یادگیری یک پدیده فردی باشد، یک پدیده اجتماعی است که بدون وجود روابط بین اعضای جامعه امکان پذیر نیست. یادگیری خلاق تنها زمانی می‌تواند به خوبی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

انجام شود که معلم، محیط خاص و عواملی مانند بازخورد و تقویت وجود داشته باشد. بنابراین معلمان ابتدا باید در نظر داشته باشند که یادگیری اساسی ترین کار مدرسه است و این امر بدون برقراری روابط کنش و واکنش و تعامل بین معلم، دانش آموز، دانش آموز و محیط امکان پذیر نیست.

۴- ضرورت تأکید بر پرورش خلاقیت در مدارس

در مدرنیته، عصری که عمیق ترین پرش کوانتومی و پذیرش اجتماعی را دارد، انسان‌ها با نوسازی خلاق روبرو شده اند. در همین حال، نقش ماهواره‌ها و ماهواره‌های ارتباطی جهانی به طرز شگفت آور دگرگون شده است و یکپارچگی اطلاعات در کشورها، شهرها، روستاها، مدارس و خانه‌ها منتقل شده است (لوچیاری و همکاران، ۲۰۱۹). علیرغم موفقیت قابل توجهی که مردم امروز در زمینه‌های علوم، تکنیک، بهزیستی و غیره به دست آورده‌اند، در صورت عدم ممتنع بودن با عدم فراوانی روبرو هستند. در عادات، عدم استفاده از دروس و تجربیات، جلسات غیر منطقی و غیرمنطقی با موقعیت‌ها، ناکارآمدی با توجه به شرایط، عدم وجود روش علمی و شخصیت در امور روزانه و غیره. مدارس. با توجه به واحدهای آموزشی آموزش و پرورش، مأموریت بزرگ به رسالت بزرگ آن شک می‌کند که باید هم‌افزایی خلاقیت و نوآوری در جوامع بشری باشد. پذیرش این واقعیت که اکنون این مأموریت با شکست همراه است و بسیاری از امکانات که می‌تواند منجر به خلاقیت و نوآوری شود، در زمینه مدارس سخت است (Ulas et al., 2008). سیستم آموزش و پرورش کشور ما بسیاری از استدلال‌های مبتنی بر زمان را متمرکز می‌کند، و مهارت‌های خلاقانه‌تر کاملاً تحت الشعاع قرار می‌گیرد و اغلب با وجود این که مربیان، اراده خوبی نیز دارند، اما به طور فعال از خلاقیت و دانش دانش‌آموزان جلوگیری می‌کنند. مدارس اندیشه آموزش نمی‌دهند و به جای تشویق و اشاعه اندیشه و روش‌های متفاوت، همگرایی را تشویق می‌کنند. دانش‌آموزان دائماً خود را برای مشاغل اجباری و مسئولیت‌های اجباری پیشنهاد می‌کنند، در حالی که تجربیات محققان خلاق و متفکران نوآور در علم و فناوری نشان می‌دهد که چنین مشاغل و مسئولیت‌هایی افکار خلاق را آرام نمی‌کنند (افروز، ۱۳۹۲، ص ۱۳۲). در نظام‌های آموزشی کنونی، تفکر همگرا در مرکز و اساس کار قرار دارد و تفکر واگرا نه تنها مورد غفلت قرار می‌گیرد، بلکه اغلب تضعیف می‌شود. در نتیجه، تا زمانی که کودک به بزرگسالی می‌رسد، کودک احساس خلاقیت نمی‌کند (Woo et al, 2011).

۵- عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت

همانطور که گفته شد، ارتقای خلاقیت مستلزم ایجاد فرصت‌های کافی و وجود شرایط مساعد و توجه به عوامل مؤثر بر این توانایی است. از جمله عوامل آموزشی مؤثر بر خلاقیت می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (Lucchiari et al., 2019):

۱.۵. سازمان

سازمان‌های آموزشی می‌توانند محیطی ایجاد کنند که خلاقیت و نوآوری را برانگیزد و امکان رشد و توسعه خلاقیت را فراهم کند. چنین سازمان‌هایی دارای ویژگی‌هایی مانند: فرهنگ سازمانی خلاق، محیط خلاق، کارکنان خلاق و رهبری خلاق هستند. سازمان‌های خلاق دارای فرهنگ قوی و الهام بخش هستند و افراد را به سمت سازمان و اهداف آن هدایت می‌کنند به گونه‌ای که خود را جزئی از سازمان ببینند. تأکید این سازمان‌ها بر روحیه کارآفرینی و تقویت زمینه‌های مناسب برای ارتقای خلاقیت و نوآوری است. در یک محیط خلاق، کارمندان دولت آماده شنیدن ایده‌های نوآورانه و جدید هستند و تشویق

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

می‌شوند تا راه‌های جدید کار را کشف و جستجو کنند. مردم به یکدیگر اعتماد دارند و فضای کاری آرام و دوستانه وجود دارد. خلاقیت و نوآوری در اولویت هستند، اهداف به وضوح تعریف شده اند و مردم برای تغییر آماده می‌شوند. از سوی دیگر سازمان به خودی خود خلاق و نوآور نخواهد شد مگر اینکه افراد خلاق با ویژگی‌های خاص بدنه آن سازمان را تشکیل دهند و در نهایت وجود رهبری خلاق برای تأثیرگذاری بر فرهنگ سازمان و ایجاد انگیزه در شرایط سخت ضروری به نظر می‌رسد. کارگران (سام خانیان، ۱۳۸۳، ص ۸۸).

۲,۵. مدیریت مدرسه

موفقیت نهادها و سازمان‌ها تا حد زیادی به کارایی و بهینگی مدیریت بستگی دارد. مدیریت به معنای کارا کردن فعالیت افراد است. مدیریت مدرسه یکی از مهمترین موقعیت‌ها در سیستم آموزش و پرورش بوده و این بیانیه معروف که "کسی که مدرسه را اداره می‌کند می‌تواند کشورها را اداره کند" از ارزش و اهمیت مدیریت و مسئولیت مدرسه سخن می‌گوید. توجه به این نکته مهم است که می‌توان خلاقیت و نوآوری را مدیریت کرد و خلاقیت و نوآوری را در سازمان تسریع و تسریع کرد. برخی دانشمندان نقش مدیر مانند علت متغیرهای اجتماعی، سازمانی و شخصیتی را که تأثیرات اساسی بر عملکرد مدرسه دارند، معرفی کرده‌اند (خیاطی، ۱۳۸۱). مدیران سازمان‌ها به این نتیجه رسیدند که این اتفاق در نتیجه "عاملی که منجر به قدرت کارمندان می‌شود و تعیین عدم موفقیت یا موفقیت یک سازمان، رهبری آنهاست" اتفاق افتاده است. سه سبک مهم است که با تحقیقات متعدد تعیین گردیده است: الف) سبک مسئولیت؛ ب) سبک روشنایی؛ ج) سبک آغازگر

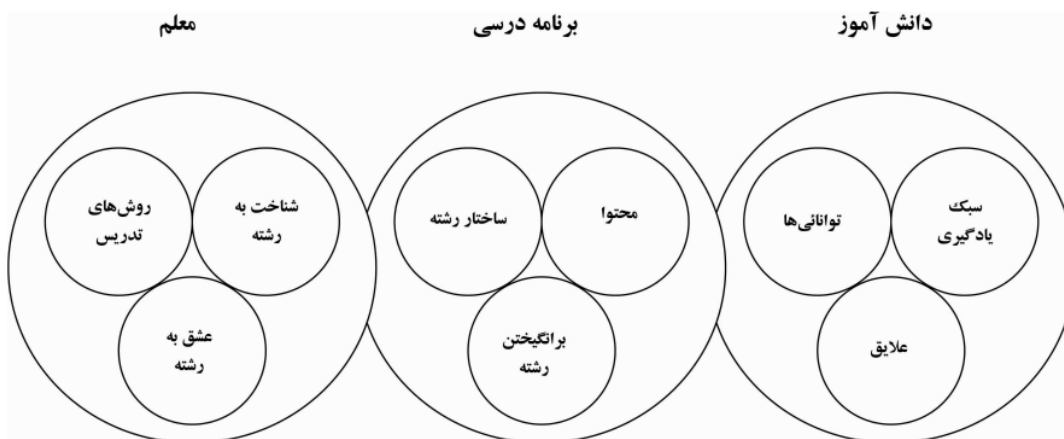
الف) سبک مسئولیت: مدیران سبک مسئولیت افرادی را دارند که برنامه‌ای از پیش تعیین شده برای تغییر و بهبود کیفیت حافظه برای یادگیری حفظ آرامش در مدرسه با حفظ وضع موجود و تلاش برای بهتر شدن دارند. این مدیران نسبت به اقدامات جوانان بی تفاوت هستند.

ب) سبک گرداندگی: این مدیران به فعالیت‌های مبتکرانه کمک می‌کنند. اگرچه، به مانند مدیران مسئولیت، آنها با تغییر و تحول میانه خوبی ندارند، ایده‌های نوآورانه را رها نمی‌کنند و از حرکات و اقدامات پشتیبانی می‌کنند.

ج) سبک آغازگر: مدیر با سبک آغازگر بیشترین موفقیت را در نوآوری‌ها و تغییرات به عنوان پاداش دارد. این دانشمندان انتقاد و اصل آن را در وضعیت مدیریت آموزش و پرورش می‌دانند و مبتکر برنامه‌های تحول هستند و نیاز به اجرای معلمان و بنابراین انسجام فرهنگ و فرهنگ سازمانی منسجم دارند (Erdogan et al., 2009).

۳,۵. معلم

پیشرفت آموزش عمدتاً ناشی از صلاحیت و ظرفیت کارکنان آموزشی به طور کلی و در خصوصیات انسانی، آموزشی و فنی معلم است (نفیسی، ۲، ص ۴) و هر پیشرفت چشمگیر در کار، نیازمند حمایت معلمان است (جلال و همکاران، ۱، ص ۴). معلمان نقش مهمی در رشد کودکان خلاق و متعهد ایفا می‌کنند. مربیان می‌توانند در بعضی موارد مهارت‌های خلاقانه‌ای ایجاد کنند تا دانش‌آموزان در مورد سؤالات و قوانین علمی به روش‌های جدی فکر کنند. معلمانانی که این رفتار را نشان می‌دهند خالق کلاسهای درسی هستند که باعث ایجاد آفرینش می‌شود (تاتری، ۲، ص ۴). نمودار زیر اثرات این سه عامل را توصیف می‌کند:

شکل ۱: الگوی Reznolli, 2013 برای پرورش خلاقیت در مدرسه

در آموزش فعال، نقش معلم ایجاد تشنگی است نه سیراب کردن. معلم خلاق ذهن دانش آموز را به تعادل نزدیک می‌کند، آرامش و رضایتی که فرد از طریق قوانین و اصول تعادل جوی برای خود به دست می‌آورد را به دانش‌آموز هدیه می‌دهد (کریمی، ۱۳۷۳، ص ۱۳۹، به نقل از سام هانیان، ص ۳۸۱). به کودکان اجازه می‌دهد تا با توجه به توانایی‌های خود رشد کنند، به فعالیت‌هایی در موضوعات مورد علاقه خود بپردازند، کتاب‌های مهم را مطالعه کنند و متفاوت فکر کنند (سام خانیان، ۱۳۸۳، ص ۹۸). این نشان می‌دهد که چگونه معلمان از طریق چندین ویژگی کلیدی، پایه‌ای برای رشد خلاق دانش‌آموزان ایجاد می‌کنند.

ساختار فیزیکی کلاس: قرار دادن محرک‌های بصری در کلاس، قرار دادن میز و صندلی مناسب و تخصیص فضای لازم برای فعالیت دانش‌آموزان از عواملی هستند که در تسهیل فرآیند یادگیری خلاق نقش دارند. (Woo et al, 2011).

ساختارهای فکری-شناختی مناسب در کلاس: پرورش حس کنجکاوی یکی از گام‌های اساسی در این زمینه است. یکی از عبارات اصلی کنجکاوی پرسیدن سوال و یافتن پاسخ است. نحوه رسیدگی معلمان به سؤالات دانش‌آموزان تأثیر زیادی در افزایش علاقه دانش‌آموزان دارد. بنابراین طرح سوال، توجه به سؤالات، پاسخ به سؤالات، بهبود تفکر در مورد سؤالات، تقویت قوه تخیل، ریسک کردن، درگیر کردن دانش‌آموزان از طریق بازی‌های فکری و ... این به تقویت کنجکاوی و خلاقیت کودکان کمک می‌کند (Zelenkova, 2015).

محیط اجتماعی-عاطفی مناسب: محیط اجتماعی-عاطفی مناسب زمانی وجود دارد که دانش‌آموزان در کلاس درس احساس امنیت کنند و بتوانند به محرک‌های فیزیکی و فکری معلمان و همسالان پاسخ مثبت دهند. در این مواقع دانش‌آموزان تمام سؤالات را می‌پرسند، در بحث‌ها شرکت می‌کنند و اشتباهات و شکست‌ها را برای موفقیت اجتناب‌ناپذیر و ضروری می‌بینند، بدون اینکه نگران احتمال تمسخر یا ارباب دیگران باشند.

ساختارهای یاددهی-یادگیری: رمز موفقیت معلم در یادگیری خلاق ممکن است روش تدریس مناسب باشد. مناسب‌ترین و مؤثرترین روش برای رشد و توسعه تفکر خلاق کودکان، روش یادگیری فعال و اکتشافی است (سام خانیان، ۱۳۸۳). یادگیری

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

چندگانه امکان فعالیت های خلاق کلاسی و فراحسی را فراهم می کند. می تواند اطلاعات و تفکر را توسعه دهد و اعتماد به نفس و خودآگاهی ایجاد کند. چنین محیطی می تواند زمینه ای برای رشد خلاقیت فراهم کند.

۶- نحوه شناسایی دانش آموزان خلاق

آزمایشات علمی بر روی استعدادهای فکری ویژگی جهانی خلاقیت را آشکار کرده است. برای شناسایی دانش آموزان خلاق، والدین و معلمان باید با نشانه های پیشرفت در کودکانی که خلاق تلقی می شوند آشنا باشند و رفتار فکری کودکان و نوجوانان را با این نشانه ها همسو کنند. این توجه ویژه برای شناسایی کودکان خلاق در دوره اول و دوم کودکی (مهدکودک و دبستان) بسیار مهم است. تحقیقات و تجربه نشان می دهد که "خلاقیت در سنین ۴ تا ۵ سالگی به اوج خود می رسد و در ۵ سالگی اندکی کاهش می یابد." همچنین خلاقیت از کلاس اول به کلاس سوم افزایش می یابد. اما در ابتدای کلاس چهارم ناگهان افت می کند و از کلاس چهارم به بعد تحت تأثیر فرهنگ قرار می گیرد (Liao et al. 2018). کودکان و بزرگسالان خلاق، تخیل خاصی دارند که یکی از ویژگی های مشترک افراد خلاق است. تخیل و گفتن فعالیتها و بازیهای پر جنب و جوش، بازیهای نمایشی، بازی سازنده (عمدی)، بازی وانمودی، و دروغهای عجیب و غریب (تخیلی) قدرت فوق العاده تخیل را نشان می دهد. به گفته گزل و جکسون، یکی از مهم ترین ویژگی هایی که کودکان بسیار خلاق را از کودکان بسیار باهوش متمایز می کند، توانایی یا تمایل کودک به ریسک پذیری است. استقلال ارزیابی، سازگاری کم با دیگران، عدم کثرت گرایی، زیر پا گذاشتن قوانین و پذیرفتن کارهای دشوار، ارتباط و ترکیب جنبه های هر مشکل از ویژگی های پدیدآورندگان و خلاقان است.

۷- نقش اطلاعات در خلاقیت

اطلاعات یکی از عناصر اصلی خلاقیت و مواد اولیه آن است. اگر یکی از قطب های خلاقیت، فعالیت ذهنی موجود باشد، دیگری اطلاعات و دانش از چیزها و اعمال است. اثر خلاقیت هر چقدر هم که در محیط خانوادگی و تربیتی کودک غنی باشد، تاثیر خلاقیت کودک نیز یکسان است و اطلاعاتی که از راه های سمعی و بصری به دست می آید بسته به شخصیت کودک دقیق تر و قابل دسترس تر است. او و این وسایل می توانند اطلاعات و دانش بیشتری را به کودکان منتقل کنند.

۸- فراغت و خلاقیت

تحقیقات و بررسی ها نشان می دهد که اوقات فراغت همواره زمینه ای مناسب برای خلاقیت و نوآوری بوده است. از آنجایی که ذهن انسان در اوقات فراغت مشغول کار نیست، این امکان برای فرد وجود دارد که بدون توجه به فرمت از پیش تعیین شده، در یک حوزه مورد علاقه کار کند. فرد می تواند در اوقات فراغت خود از تفکر خودسرانه و آزاد و تفکر واگرا برای حل مشکلات پیش آمده در رشته تحصیلی خود استفاده کند. تفکر واگرا یا خلاق، کاتالیزوری برای نوآوری و اختراع انسان است. مطالعات بر روی ویژگی های افراد خلاق نشان داده است که آنها نه تنها بسیار باهوش، صادق، باز و انعطاف پذیر هستند، بلکه از تفکر آزاد و واگرا خود برای استفاده مناسب از اوقات فراغت خود برای کشف انواع مشکلات و یافتن راه حل های جدید استفاده می کنند.

۹- ویژگی های افراد خلاق

کارشناسان به طور کامل در مورد ویژگی های افراد خلاق توافق ندارند. در این نظرسنجی، آنها نظرات تخصصی در مورد ویژگی های افراد خلاق و آنچه دانشمندان بیشتر به آن توجه می کنند، جمع آوری کردند، که شامل موارد زیر می شود:

- ۱- استعدادها، هنر و ایده های زیادی دارند.
- ۲- آگاهی از نوآوری و دانش آموزش
- ۳- ارزیابی از ساختار جدید
- ۴- بینش درونی
۵. توانایی چرا گفتن
۶. مسئول خود و دیگران
۷. خطر کردن
- ۸- استفاده بهینه از فرصت ها و موقعیت ها
۹. امکان حل مشکل و یافتن راه حل
۱۰. آماده موفقیت و رشد
۱۱. توانایی ارائه راه حل های خلاقانه برای حل مشکلات
۱۲. حساس به مشکلات سیاسی و اجتماعی
۱۳. خودمختار
۱۴. ثبات عاطفی
۱۵. نوآوری افکار و اقدامات
۱۶. روحیه راهنما
۱۷. آنها دارای شخصیت خوب توسعه یافته و اختلالات روانشناختی هستند.

۱۰- خصوصیات مدرسه مطلوب برای پرورش تفکر خلاق

یک مدرسه که می تواند زمینه ساز تفکر خلاق در دانش آموزان باشد باید دارای ویژگی های زیر باشد:

- ۱ -محیطی دوستانه که در آن از زحمات هر فرد کوشا قدردانی می شود.
- ۲ -فضایی مملو از امنیت خاطر و آزادی عمل حاکم بر آن.
- ۳ -محیطی که در آن فرصت یادگیری و مسئولیت پذیری مهیاست.
- ۴ -محیطی دارای فرصت هایی برای تصمیم گیری.
- ۵ -وجود امکانات لازم برای ارزشیابی همگانی در آن.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱۱- ویژگی های معلم علاقمند به خلاقیت

برخی ویژگی های معلم علاقمند به خلاقیت که داشتن آن ها به بازدهی بیشتر کلاس و تدریس او کمک می کند، موارد زیر است:

- ۱- فردی انتقادپذیر باشد.
  - ۲- تحمل عقاید نو دانش آموزان را داشته باشد.
  - ۳- از صبر و تحمل بالایی برخوردار باشد.
  - ۴- به تفاوت های فردی و منحصر به فرد بودن تک تک دانش آموزان اعتقاد داشته باشد.
  - ۵- از انگیزه ای قوی برخوردار باشد.
  - ۶- پذیرای ایده ها و نظرات غیر عادی دانش آموزان خود باشد.
  - ۷- دوست دار هنر و زیبایی شناسی باشد.
  - ۸- تا حد امکان به دانش آموزان خود آزادی عمل بدهد.
  - ۹- در چند زمینه مختلف معلومات و مهارت داشته باشد.
  - ۱۰- برای هر دانش آموز احترامی ویژه قائل باشد.
  - ۱۱- خیال پردازی دانش آموزان را تشویق کند.
  - ۱۲- در مواقع لزوم بتواند کودکانه بیاندهد و کودکانه عمل کند.
  - ۱۳- به دانش آموزان خود اجازه دهد که گاهی اشتباه کنند.
- معلم دوست دار خلاقیت معتقد است که اگر به دانش آموزان کلاسش اجازه اشتباه کردن را بدهد، بزرگترین چیزها را به آن ها آموخته است.

۱۲- نقش محیط کلاس در پرورش خلاقیت

به گفته محققان، همه افراد در سنین پایین دارای استعداد های خلاق هستند اما در صورت نادیده گرفته شدن و تقویت نشدن این توانایی، نبود محیط مناسب مانع از بروز آنها می شود. محیطی مساعد برای کنش خلاقانه می تواند به طرق مختلف ایجاد شود و باید بر اصولی استوار باشد که به کنش خلاق منجر شود. محیط یا فضای منتهی به دستیابی به این اهداف باید سه عامل فیزیکی، عوامل فکری-عقلانی و عوامل عاطفی را در نظر بگیرد (Liao et al., 2018).

الف) عوامل فیزیکی: ساختار فیزیکی یک کلاس درس می تواند نقش بسیار مهمی در تسهیل فرآیند یادگیری خلاق داشته باشد. فضای کلاس باید طوری طراحی شود که خلاقیت دانش آموزان را تحریک کند و به معلمان اجازه دهد تا فعالیت های مجازی را که تصور می کنند ایجاد کنند.

هر کلاس درس موجود را می توان به گونه ای ساختار داد که به دانش آموزان فضای مورد نیاز برای ابراز خلاقیت خود را بدهد و چند نکته وجود دارد که باید در نظر داشت. یکی دیگر از عوامل مهم در تضمین فضای فیزیکی کلاس، ارائه وسیله ای برای نمایش آثار دانش آموزان است. تجهیزاتی مانند: تخته، میز، قفسه و جعبه مقوایی. هر چیزی که بتوان از آن برای معنادارتر کردن اختراعات و کار دانش آموزان استفاده کرد، به دستیابی به این هدف کمک می کند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

ب) عوامل فکری-عقلانی: به طور کلی ساختار فکری یک کلاس درس می تواند با تقویت مهارت های تفکر و تفکر دانش آموزان به افزایش خلاقیت کمک کند. برای این منظور معلمان باید مسائلی را که نیاز به تحقیق و تأمل دارد در کلاس ارائه کنند. یک فضای معقول می تواند دانش آموزان را تشویق کند. در واقع، مشوق هایی که در کلاس درس به دانش آموزان داده می شود باید از همان ابتدا موفق باشند. این به دانش آموزان اجازه می دهد تا به تلاش، ریسک کردن، آزمایش کردن و مقابله با مشکلات دشوار ادامه دهند.

ج) عوامل عاطفی: ساختار عاطفی مناسب در کلاس درس می تواند باعث ارتقای خلاقیت در همه دانش آموزان شود. جو عاطفی به دانش آموزان اجازه می دهد تا احساس امنیت کنند و به محرک های فیزیکی و فکری معلمان و همسالان پاسخ مثبت دهند.

یکی از مهم ترین گام ها در این زمینه توسعه حس کنجکاوی است. سوال پرسیدن و یافتن پاسخ یکی از مهمترین نشانه های کنجکاوی است. برای افزایش علاقه، ایجاد فرصت برای تجربه و تحقیق ضروری است. دانش آموزان باید بتوانند محیط و اشیاء اطراف خود را مشاهده، تجربه و جستجو کنند. به طور کلی، برای پرورش رفتار خلاق و جو عاطفی، کلاس های درس باید ارزش، احساس تعلق و قدرت را در اختیار دانش آموزان قرار دهند. آنها باید به این محیط اعتماد کنند. خوش گذرانی، تفریح و مقابله با پیچیدگی جنبه های دیگری از جو عاطفی مورد نیاز برای تجلی خلاقیت است. بنابراین، معلمان باید با ارائه مسائل و مفاهیم دشوارتر و تشویق دانش آموزان به استقامت و تلاش برای رفع مشکلات و ابهامات، زمینه فعالیت فکری دانش آموزان را فراهم کنند (خیاطی، ۱۳۸۱)

۱۳- نتیجه گیری

معلمان به عنوان تسهیل کنندگان و تأثیرگذاران اصلی در یادگیری دانش آموزان، از طریق نوآوری، انعطاف پذیری و اجتناب از آموزش سنتی، می توانند شرایطی را برای رشد خلاقیت و برانگیختن علاقه دانش آموزان ایجاد کنند. الگوهای مختلفی در فرآیند خلاقیت وجود دارد. فرآیند خلاقیت به چهار مرحله تقسیم می شود: پذیرش و نوآوری، آماده سازی برای اجرا، تکمیل اجرا و ایجاد ایده های جدید. یادگیرندگان خلاق با ویژگی های توجه به محیط، اعتماد به نفس، لذت بردن از تفکر نوآورانه، عدم ترس از اشتباه، کنجکاوی، دقت و... متمایز می گردند. خلاقیت به عنوان یک علم جزء مهم رشد اجتماعی تلقی می شود و معلمان افراد مهم و مناسبی برای آموزش نوآوری به دانش آموزان هستند. از آنجا که خلاقیت قابل یادگیری است، دانش آموزان خلاق را می توان با ایجاد شرایط مناسب پرورش داد.

مراجع

۱. خیاطی، نسترن. انگیزش، راهبردی برای آموزش ؛ « ماهنامه اندیشه ، سال پنجم، شماره ششم، تبریز: سازمان آموزش و پرورش. ۱۳۸۱
۲. سام خانیان، محمدربیع. خلاقیت و نوآوری در سازمان آموزشی ، تهران: انتشارات رسانه تخصصی . ۱۳۸۴
۳. سیف، علی اکبر. روانشناسی پرورشی، تهران: انتشارات آگاه. ۱۳۷۹
۴. Lucchiari, C., Sala, P. M., & Vanutelli, M. E. (2019). The effects of a cognitive pathway to promote class creative thinking. An experimental study on Italian primary school students. *Thinking Skills and Creativity*, 31, 156-166.
۵. Ulas, A. H. (2008). Effects of creative, educational drama activities on developing oral skills in primary school children. *American Journal of Applied Sciences*, 5(7), 876-880.
۶. Erdoğan, T., & Akkaya, S. Ç. (2009). The effect of the Van Hiele model based instruction on the creative thinking levels of 6th grade primary school students.
۷. Zelenkova, I. (2015, May). The Features of the Manifestation of Primary School Students' Creativity in the Context of Graphic Activities. In *1st International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2015)* (pp. 577-579). Atlantis Press.
۸. Jamali, U. A. Y. (2019). Fostering creativity using robotics among gifted primary school students. *Gifted and Talented International*, 34(1-2), 71-78.
۹. Woo, M., Chu, S., Ho, A., & Li, X. (2011). Using a wiki to scaffold primary-school students' collaborative writing. *Journal of Educational Technology & Society*, 14(1), 43-54.
۱۰. Liao, Y. H., Chen, Y. L., Chen, H. C., & Chang, Y. L. (2018). Infusing creative pedagogy into an English as a foreign language classroom: Learning performance, creativity, and motivation. *Thinking Skills and Creativity*, 29, 213-223.